

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО НАУКИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО И ИЗКУСТВОТА

КАТЕДРА ЛОГОПЕДИЯ

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Катерина Щерева

относно дисертация на тема **„Нарушенията на устния език
като основен предиктор за поява на дислексия на
развитието“**

на Теодора Пенкова Яръмова

Област на висше образование: 1. 2. Педагогика (Логопедия)
с научен ръководител проф. д-р Цветанка Луканова Ценова

1. Данни за дисертанта

През 2004 г. Теодора Яръмова завършва бакалавърска степен във ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий”. През 2014 г. получава магистърска степен в ПУ „Паисий Хилендарски” гр. Пловдив, специалност „Комуникативни нарушения на развитието” с професионална квалификация „Логопед. Учител по езиково-говорни нарушения“. От 2019 г. е докторант в СУ „Св. Климент Охридски“ гр. София. В същото време от 2013 година Теодора Яръмова работи като логопед в различни институции в гр. Смолян.

2. Данни за докторантурата

Докторантката е изпълнила всички изисквания и успешно е положила изпитите и необходимите докторантски минимума. Докторантката е представила и седем публикации по темата на дисертационния труд.

3. Данни за дисертацията

Темата на дисертационния труд „Нарушенията на устния език като основен предиктор за поява на дислексия на развитието“ е актуална и значима, тъй като засяга наболели проблеми в българското научно пространство. Авторката поставя във фокуса на

своето научно изследване ролята на устния език за развитието на писмената форма на реч и появата на дислексия на развитието. Дисертацията включва увод, четири глави, заключение, приноси и приложения. Текстът е в обем от 160 страници и включва 43 таблици и 19 диаграми. Цитираната литература обхваща 276 заглавия на български и английски език.

В увода авторката обосновава актуалността и научната значимост на темата. Работата прави добро впечатление с това, че още във въведението са описани очакваните и получените резултати, както и до известна степен приносите от направеното изследване. В тази част биха могли да се добавят задачите и хипотезите на изследването.

Научната обосновка на дисертацията е представена в Първа глава ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА ПРОБЛЕМА ЗА СПЕЦИФИЧНИТЕ ЕЗИКОВИ НАРУШЕНИЯ КАТО ПРЕДИКТОР ЗА ПОЯВА НА ДИСЛЕКСИЯ НА РАЗВИТИЕТО. Разгледана е основната рамка, свързана с езика като висша психична функция, организацията на езиковите процеси в устния и писмения език. В тази първа глава са представени и нарушенията на езика и то най-вече нарушенията на неговото развитие - прояви, фактори за поява, честота, видове, засегнат е и концепта „специфични езикови нарушения“ – същност, етиология, теоретични модели, форми и признаци. Теоретичното изложение показва задълбочените познания на докторантката по изследваната тематика. Обърнато е внимание и на нарушения на овладяването на писмения език и проявите на дислексията на развитието. Изложението би станало по-стегнато и целенасочено, ако в него не бяха включени придобитите нарушения на устния и писмения език, които не са пряко свързани с проблематиката на дисертацията. Първа глава завършва с представянето на предикторите за поява на дислексия на развитието като се изтъква ролята на нарушенията в осмислянето на фонологичната структура като индикатор за риск от дислексия. Тук авторката излага и данни от проучената научна литература за специфичните езикови нарушения като основен предиктор за поява на дислексия на развитието. Препоръчвам по-точна и прецизирана употреба на изрази като „фонологично процесирание“ и тяхната замяна с „фонологична преработване“ или коректна замяна на неточни формулировки като „сензорния кортекс към върха на мозъка“ /стр. 12/ и „най-осезаемия аспект на езика е говорът“ /стр. 22/. От друга страна е добре в дисертацията освен МКБ 10-та ревизия да се представи и по-новата МКБ-11. Насоченост към новите класификатори има само на страница 44, където същност проблематиката не е достатъчно ясно обяснена: „Разделянето на синдромите се прилага пряко в МКБ – 10-та и 11-та ревизия (ICD-10, 2008 и 2018). В DSM-V (DSM-V, 2013; DSM-V-Update, 2017) разликата може да се

направи чрез добавяне на спецификатори към цялостната диагноза „нарушения в обучението“. Обобщението и изводите в края на теоретичния обзор плавно въвеждат към следващите части на дисертационния труд, въпреки това би било добре да има едно по-детайлно представяне на българския опит по анализираната проблематика, тъй като такъв има.

Във Втора глава ПРОГРАМА ЗА ИЗСЛЕДВАНЕТО са описани цели, хипотези, задачи, контингент, методика и методи на научното изследване както и методите на статистическа обработка. Прави добро впечатление фактът, че представеното изследване има лонгитуден характер, което винаги е залог за потвърждаване на генерираните хипотези и изводи, свързани с първия етап на изследването. Като представени цели в дисертационния труд има доста голямо разнообразие и ранкиране на такива с по-глобален и по-конкретен характер. Част от т.нар. глобална цел, която обсъжда дипломантката, е „да допринесе за осъзнаване нуждата от възприемане на общовалидна практика за ранна диагностика и превенция на нарушенията на писменото кодиране и декодиране още в предучилищна възраст“. Това е предпологаем/възможен принос, отколкото цел на дисертацията. Хипотезите отговарят на поставените цели. Задачите са формулирани точно и ясно, което е довело до логически построената структура на изложението. Участници в изследването са произволно избрани 100 деца от четвърта група на детската градина. На втория етап от изследването са включени 36 ученици от втори клас, в това число 18 са попаднали в групата на застрашените от дислексия на развитието от първия етап на изследването, а останалите 18 ученици са група без лингвистични дефицити при първото изследване. Методиката и методите на научното изследване са разделени съответно във връзка с първия и с втория етап от изследването. Докторантката използва разработен Протокол за оценка на езиковото развитие на децата в 4-та подготвителна група на детската градина, който включва 9 процедури. Предполагам, че така създадения изследователски инструмент е съобразен с някакви научни източници или е в съавторство с научния ръководител. Препоръчват това да бъде уточнено. Методологическият инструментариум на втория етап включва освен диктовка с анализ в три направления - правилно изписване на буквите и техните елементи/четливост, скорост на писане, брой грешки в текста и Протокол за регистриране на информацията от учителите относно академичните постижения на ученика. Работата би спечелила повече, ако методологията беше описана по-подробно и с конкретни примери, независимо от наличието на Приложение в края на дисертационния труд. Интересен компонент в изследването е и приемането и въвеждането на ролята на „класните ръководители и учителите“, което прави резултатите максимално обективни.

Докторантката показва добри умения за планиране, организиране и провеждане на експериментално изследване. Статистическите методи са описани коректно, но твърде подробно, което не е необходимо за представянето им в дисертационен труд. Тъй като изследването има лонгитуден характер, би било добре да се предвидят съпоставки/корелации между резултатите от първия и втория етап на изследването.

В Трета и Четвърта глави на дисертацията - АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ПЪРВИЯ ЕТАП НА ИЗСЛЕДВАНЕТО (СЪСТОЯНИЕ НА УСТНИЯ ЕЗИК) и АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ВТОРИЯ ЕТАП НА ИЗСЛЕДВАНЕТО (СЪСТОЯНИЕ НА ПИСМЕНИЯ ЕЗИК – УМЕНИЯ ЗА ПИСАНЕ) - се представят статистическата обработка на данните, анализ на резултатите и изводите от експерименталното изследване. В тези части на дисертационния труд Теодора Яръмова показва добри умения за представяне на резултатите и последователното им интерпретиране. Тъй като на този етап освен представянето на резултатите се цели и тяхното обсъждане, би било добре получените резултати да се анализират в съпоставителен план с български и/или чуждестранни научни източници. Например, такива заключения като „Все пак специализираната теория и практика доказват, че ако въпросите към изречение представляват трудност за детето, това е идентификационен критерий за специфична дислексия по отношение на езиковата реализация.“ /стр. 109/ би трябвало да бъдат подплатени с доказателства. В същото време прави добро впечатление боравене с получената богата база данни и умението да се анализират и интерпретират получените резултати. Все пак бих препоръчала в бъдещи интерпретации на тези резултати да се включат допълнителни статистически методи, като например Корелационен анализ между отделните изследвани параметри в двата етапа на проучването.

4. Теоретични и научно-приложни приноси на дисертационния труд:

Този дисертационен труд допринася чрез направената емпирична проверка на действието на един важен предиктор (езиковото нарушение) върху овладяването на писмения език. В същото време се достига до данни за разпространението и половото разпределение на специфичните езикови нарушения и дислексията на развитието.

Силна страна на дисертационния труд са приносите, насочени към практиката и практиците в областта на логопедията чрез разкриването на предвестници на дислексия и ориентирането на специалистите в практиката към своевременна подкрепа за ограничаване на растящия брой ученици със специфични нарушения на ученето.

5. Въпроси и препоръки към докторанта:

1. Едни от основните ми препоръки са насочени към по-задълбочено представяне на българския опит по отношение на изследваната проблематика; намаляване на обема на описанието на статистическите методи на обработка на данните и избягване на прибързани заключения.

2. С какво бихте обяснили наличието на две деца от ЕГ /таблица 28 на стр. 142/, които нямат грешки при писане и въпреки това отговарят на критериите за деца с нарушения в устния език? Т.е. как обяснявате резултатите „постиженията на пет ученици от експерименталната група и на един от контролната са с два индикатора над допустимите граници. В резултатите на шест ученици от експерименталната група дори трите показатели за състоянието на графичното кодиране са над нормите.“ /стр. 149/ и дали това не променя съотношението в ролята на трите изследвани от Вас компонента във връзка с констатираните резултати?

Заключение: Докторантката показва добра теоретична подготовка и умения за организиране и провеждане на научно изследване. Задълбочената обработка на получените данни е основа за извеждане на аргументирани анализи и изводи, които имат приноси както в теоретичен, така и в практико-приложен план.

На основата на тези заключения давам своя положителен вот и предлагам на уважаемите членове на научното жури да присъдят на Теодора Яръмова образователната и научна степен „доктор“.

20.04.2023 г.

Подпис: